

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

Кафедра театральної режисури

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для проведення практичних занять із навчального курсу

ОП03 «Методика викладання сценічної мови»

для студентів V курсу

напряму підготовки 026 «Сценічне мистецтво»

кваліфікації «МАГІСТР»

денної і заочної форм навчання

Рівне – 2025

Методичні рекомендації для проведення практичних занять із навчального курсу «Методика викладання сценічної мови» для студентів V курсу напряму підготовки 026 «Сценічне мистецтво» кваліфікації «Магістр» денної і заочної форм навчання / **Н. В. Стихун**, Рівне: РДГУ, - 2025. – 23 с.

Упорядник:

Н. В. Стихун, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри театральної режисури

© Стихун Н.В. 2025 р.

© РДГУ. 2025

ЗМІСТ

Вступ	3
I. Загальні вказівки	4
1.1. Загальні рекомендації до вивчення навчального курсу «Методика викладання сценічної мови»	4
1.2. Структура програми навчального курсу «Методика викладання сценічної мови»	5
1.3. Структура залікового кредиту	6
1.4. Розподіл балів, що присвоюються студентам	7
1.5. Навчально-методичне забезпечення навчальної дисципліни	8
1.6. Інформаційні ресурси	9
II. Методичні рекомендації для проведення лекційних занять	10
2.1. Змістовний модуль 1. Мета, зміст і завдання предмету «Методика викладання сценічної мови»	10
Тема 1. Методика роботи над технікою сценічної мови та усунення мовних недоліків	10
Тема 2. Орфоепія української мови	12
2.2. Змістовний модуль 2. Оволодіння методами і прийомами роботи над сценічною мовою під час опрацювання та втілення зі сцени	16
Тема 3. Методика роботи над описовою прозою	16
Тема 4. Методика роботи над дійовим оповіданням	18
III. Методи контролю	21
3.1. Екзаменаційні питання	21

ВСТУП

Сучасні трансформаційні зміни в системі освіти, розбудова європейського освітнього простору визначають нові вимоги до педагогічної діяльності й професійної підготовки студентів для викладання театральних спецдисциплін.

Важливу роль у системі підготовки студентів спеціальності «Театральне мистецтво» (кваліфікації «Режисер драматичного театру, викладач) відіграє курс «Методики викладання сценічної мови». Формування майбутнього режисера, викладача фахових дисциплін залежить від якості навчально-виховного процесу у творчому колективі, уміння режисера організувати його фахово на належному рівні і постійно вдосконалювати.

Майбутній фахівець у процесі опанування курсу повинен **знати:** теоретико-методологічні основи з театральної педагогіки відповідного напрямку; **уміти:** оволодіти науково-обґрунтованими методами і прийомами викладання сценічної мови; аналізувати і опрацьовувати художні твори для їх виконання зі сцени; підвищувати свій методичний рівень знань, та удосконалювати професійну майстерність; підготувати лекцію та втілити її у практиці.

Навчальні заняття поділяються на три види: лекційні, практичні, індивідуальні заняття та самостійна робота студента. Курс «Методика викладання сценічної мови» викладається у 9-10 семестрах на заочній формі навчання. Вивчення курсу взаємопов'язане з викладанням спеціальних дисциплін «Режисура та майстерність актора», «Сценічна мова», «Сценічний рух».

I. ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ

1.1. Загальні рекомендації до вивчення навчального курсу

Методичні вказівки з навчального курсу «Методика викладання сценічної мови» для студентів напряму підготовки 6.020201 «Театральне мистецтво».

Мета викладання даного курсу спрямована на підготовку студентів до професійного володіння методикою викладання сценічної мови у навчальних закладах.

Завдання курсу: 1) ознайомити з теоретико-методологічними основами театральної педагогіки; 2) удосконалити професійну майстерність; 3) підготувати до професійного викладання методики сценічної мови у педагогічній практиці; 4) оволодіти методами і прийомами роботи над сценічною мовою під час опрацювання і втілення їх у дипломній виставі.

1.2. Структура програми навчального курсу

«Методика викладання сценічної мови»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів - 4	7.020201 – «Театральне мистецтво», режисер драматичного театру, викладач	Нормативна	
Модулів – 1		Рік підготовки:	
Змістовних модулів – 2		5 - й	5 - й
Індивідуальне науково-дослідне завдання		Семестр	
Загальна кількість годин – 114		9 – 10 - й	9 – 10 - й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 34 самостійної роботи студента – 80	Освітньо-кваліфікаційний рівень: спеціаліст	24 год.	8 год.
		Практичні	
		10 год.	6 год.
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		80 год.	
		Індивідуальні заняття: год.	
		Вид контролю: екзамен, екзамен	

1.3. Структура залікового кредиту

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1.												
Мета, зміст і завдання предмету «Методика викладання сценічної мови».												
Тема 1. Методика роботи над технікою сценічної мови та усуненням мовних недоліків	14	3	1			10	2	1	1			
Тема 2. Культура сценічного мовлення. Орфоепія та норми словесного наголосу.	14	3	1			10	1	1				
Тема 3. Методика роботи над публіцистичним текстом та описовою прозою.	16	3	1			12	2	1	1			
Тема 4. Методика роботи над дієвим оповіданням.	19	3	2			14	2	1	1			
Разом за змістовим модулем 1	63	12	5			46	7	4	3			
Змістовий модуль 2.												
Оволодіння методами і прийомами роботи над сценічною мовою під час опрацювання і втілення в дипломній виставі.												
Тема 1. Методика роботи над віршованим текстом.	12	3	1			8	2	1	1			

Тема 2. Методика роботи над байкою і казкою.	12	3	1			8	2	1	1			
Тема 3. Методика роботи над драматичним монологом (внутрішнім та зверненим)	13	3	1			9	2	1	1			
Тема 4. Методика роботи над літературною композицією і монтажем.	14	3	2			9	1	1				
Разом за Змістовним модулем 2	51	12	5			34	7	4	3			
Усього годин	114	24	10			80	14	8	6			

1.4. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота										Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2							40	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7					
5	5	10	10	10	10	10					

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		

64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

1.5. Навчально-методичне забезпечення навчальної дисципліни

Навчально-методичне забезпечення навчального курсу «Методика викладання сценічної мови» включає: опорний конспект лекцій на паперовому носії, опорний конспект лекцій на електронному носії, друкований роздатковий матеріал.

За період підготовки до практичних занять студентам рекомендується користуватися такими літературними джерелами:

Базова література

1. Гладишева А.О. „Сценічна мова” (дикція і орфоєпія): навч. посібник КДІТМ ім. Карпенко-Карого, 2001.
2. Гладишева А.О. Сценічна мова. Основні поняття та їх тлумачення: навч. посібник. – К.: КДІТМ, 2003. – 96 с.
3. Кокорин А.К. Вам привет от Станислаского. Учебное пособие / Александр Кокорин. – М.: Просвещение, 2002. – 222 с.
4. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.
5. Мовчун А. Мовні скарби: Вивчення прислів'їв та приказок у школі: Навч.- метод. посібник. – К.: Либідь, 2002.
6. Степанець Л.І. Усунення недоліків звуковимови: навч.-метод. посібник. - Рівне: РДІК, 1998.
7. Степанець Л.І. Техніка сценічної мови: навч.-метод. посібник. – Рівне, 2004.
8. Стихун Л.П., Степанець Л.І. Літературна композиція і монтаж у навчальному процесі: навч. посібник. – РДІК, 1998. – 106 с.
9. Стихун Л.П. Сценічна мова: техніка та художнє читання. Навч. посібник. – Рівне: РДГУ, 2006.
10. Стихун Л.П., Стихун Н.В. Виразні засоби у мовному спілкуванні актора і читця: навч. посібник. – Рівне: РДГУ, 2008.
11. Стихун Л.П., Стихун Н.В. Сценічна мова: мистецтво публічного виступу. Методичні рекомендації для студентів I курсів напряму підготовки б. 020201 „Театральне мистецтво”. -Рівне: РДГУ, 2008. – 42 с.
12. Стихун Л.П. Робота режисера над байкою та казкою. Методичні рекомендації. – Рівне: РДГУ, 2005.
13. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1990.
14. Ігнатюк М.М., Сулятицький П. На кону сцени. Мистецтво монологу у драматичній виставі. – РДГУ, 2005.
15. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник. – К.: АртЕк, 2002. - 424 с.
16. Станіславський К.С. Собр. соч. В 8 т. – М., Искусство, 1955–1958. Т. 3. – 227с.

17. Стихун Л.П. Культура сценічного мовлення: навч.-метод. посібник. – Рівне, 1995.
18. Черкашин Р.О. Художнє слово на сцені. – К., 1989.
19. Чечетин А.И. Основы драматургии театрализованных представлений. – М., Просвещение, 1989.

Допоміжна

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. – К., Либідь, 1991.
2. Вановська В. Литературная композиция и монтаж на самодеятельной сцене. – Л., 1989.
3. Вінницький М.В. Наголос у сучасній українській мові. – К., 1984.
4. Мельничук О.С. Мова // Українська мова: Енциклопедія. – Вид. 2-ге, виправлене і доповнене. – К., 2004.
5. Овчиннікова А.П. Сценічна мова: традиції і перспективи // Культура України. – Вип. 8. Мистецтвознавство: Зб. наук. праць. – Харків: ХДАК, 2001.
6. Овчиннікова А.П. Виразність та логіка мовлення в системі К.С.Станіславсько-го // Наукове пізнання. Методологія та технологія. – Одеса: ПУДПУ, 1999.
7. Овчиннікова А.П. Сценічна мова та жест // Бористен. № 8. – 2000.
8. Овчиннікова А.П. Проблеми сучасної сценічної мови // Бористен. № 4 (118). – 2001.
9. Петровський А. Ю. Новий українсько-російський і російсько-український словник. – Харків: „Свитовид”, 2002. – 864 с.
10. Ревуцький Д. Живе слово. – Львів, 2001.
11. Савкова З.В. Как сделать голос сценическим. – М., Искусство, 1975.
12. Сучасна українська мова / За ред О.Д.Пономарева. – 3 вид. – К.: Либідь, 2005.
13. Гоцька Н.І. Сучасна українська мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія: Посібник.- К.: Вища шк., 1995.
14. Українська мова: Енциклопедія. – Вид. 2-ге, виправлене і доповнене. – К., 2004.

1.6. Інформаційні ресурси

1. Відеокасети. Творчий показ літературних композицій студентів ІV курсу 2007 р.
2. Матеріали з інтернет ресурсів. Творчі виступи акторів-читців з літературними концертними програмами, віршами, композиціями, моновиставами.

Бібліотеки:

РДГУ – 33000, м. Рівне, вул. Л.Толстого, 3.

РДГУ – 33000, м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Обласна наукова – 33000, м. Рівне, майдан Короленка, 6, тел. 22 – 10 – 63.

II. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ.

2.1. Змістовний модуль 1. Мета, зміст і завдання предмету «Методика викладання сценічної мови».

Тема 1. Методика роботи над технікою сценічної мови та усунення мовних недоліків

Найпершою умовою роботи над технікою сценічної мови є розвиток техніки мовної виразності, яка потребує правильної постановки дихання, удосконалення артикуляційного апарату, розвитку голосу.

Пропонуємо декілька корисних порад на розвиток і зміцнення голосу:

- 1) Дотримуйтеся гігієни голосу:
 - а) не зловживати спиртними напоями, це травмує голосові зв'язки, змінює тембр голосу, голос робиться низьким, хриплим і менш витривалим;
 - б) зовсім не припустиме куріння. Воно порушує нормальний процес дихання, сухий кашель травмує голосові зв'язки, вони гублять свою еластичність, пропадає легкість і м'якість звуку, зменшується діапазон голосу.
- 2) Після виступу на сцені, який супроводжувався хвилюванням, не слід відразу ж виходити на холодне повітря, дихати ротом і голосно розмовляти. Це призводить до захворювань дихальних і голосових шляхів.
- 3) Перед виступом не переповнювати їжею свій шлунок, щоб не уповільнювати роботу діафрагми. Краще не переїдати, корисно випити теплою чаю.
- 4) Не слід говорити і співати в накуреному приміщенні.
- 5) Уникати хронічних захворювань: нежить порушує дихання через ніс, тому пилюка і різні інфекції попадають через відкритий рот і подразнюють голосові зв'язки, голос стає хриплим.
- 6) На голос впливає захворювання нервової системи, серця, шлунку. Знижується активність дихання, рухливість діафрагми. Голос втрачає інтонаційну забарвленість і витривалість.
- 7) Слідкуйте за зубами, втрати деяких із них позначається на вимові звуків.
- 8) Уникати надмірно високих і гучних звуків, ними можна назавжди «зірвати голос», берегти голос після хвороби (грипу).
- 9) Для зміцнення голосового апарату рекомендується полоскати горло і ніс холодною водою, поступово знижуючи температуру.

10) Робити ранкову гімнастику, прогулянки на свіжому повітрі з глибоким диханням через ніс, зберігати режим дня і сну.

11) Кожного дня займатися голосовою зарядкою. Такі вправи, які тренують дихальні м'язи, породжують вільне звучання голосу, закріплюють дикційну чіткість.

Роботу над дикцією слід починати з перевірки і вироблення правильної артикуляції кожного звуку зокрема. Щоб перевірити правильну вимову звуків, треба уточнити, як саме утворюється цей звук, за допомогою губів чи язика, в якому вони положенні знаходяться. Рухи органів мовного апарату, внаслідок яких утворюється звук, називаються артикуляцією.

Отож, щоб удосконалити дикцію, необхідно робити щодня артикуляційну гімнастику (вправи для щелепи, язика, губів), голосомовним тренінгом, дихальну гімнастику на змішано-діафрагмовому диханні.

Методичні поради на виправлення мовних дефектів.

Виправлення дефектів звуків йде двома способами.

1. Студент чує дефекти своєї вимови і тоді, виявивши «хворий» звук, він налагоджує роботу артикуляційних органів за допомогою слухового контролю.

2. Студент не чує свого дефекту, хоча викладач його виявив і на нього звернув увагу. У такому випадку необхідно витратити багато часу для нормалізації мови. І головним методом при такому становищі є не слуховий контроль, а виховання у студента необхідної артикуляційної установки.

Студенту, який має дефекти усного мовлення, необхідно:

1. Прослідкувати, як працює мовний апарат при вимові «хворого» звуку.
2. Знайти артикуляцію правильної вимови і виявити відхилення, які викликають дефекти звучання приголосного звуку.

3. Навчитися правильно вимовляти цей звук (без голосу), потім в ізольованому вигляді (вголос). Спочатку засвоївши правильну вимову «дефектного звуку», перейти до вимови в сполученні з голосним звуком. Наступним етапом є вимова слів з «хворим» звуком на початку, всередині і в кінці слова. Потім беруться в роботу невеликі чистомовки або фрази, в яких повторюється деформований звук. Далі слідкуємо за правильною вимовою у віршованому матеріалі, а потім і в прозі.

4. Працюючи над виправленням мовного недоліку, студент повинен слідкувати за ним у своїй побутовій мові.

Оволодіваючи виправленням дикційних дефектів у слові, фразі, у віршованих і прозових текстах, студенту необхідно виховати в собі «відчуття слова». Для цього він повинен навчитися:

- а) відчувати довжину слова (довгі, короткі, середні);
 - б) відчувати ритмічну побудову слова (кількість складів у слові, наголошені, ненаголошені склади, співвідношення між ними);
 - в) відчувати звуковий склад, тобто кожен звук, що утворює слово;
 - г) відчувати інтенсивність звучання кожного голосного і приголосного, які входять в слово;
 - д) відчувати довжину кожного звуку;
 - ж) відчувати дзвінкість і глухість приголосних у словах і фразах;
 - з) аналізувати якість звучання голосних і приголосних при зміні сили голосу, висоті, швидкості, тембральної забарвленості мови;
 - к) відчувати «далекобійність», просторову активність голосних і приголосних;
 - л) настроювати звуковий акорд слова при будь-якій висоті, гучності, темпу, тембру;
 - м) відчувати звуки мови, як засобу художньої виразності.
- Оволодівши цими навиками «відчуття слова», студент зуміє займатися мовним вихованням своїх виконавців у театральних колективах.

Тема 2. Орфоепія української мови.

Орфоепія – розділ лінгвістики, що вивчає правила літературної вимови. Слово «орфоепія» - грецького походження – означає «правильна вимова». У широкому розумінні, орфоепія – це система загальноприйнятих правил літературної вимови, які забезпечують єдність звукового оформлення мови, відповідно до її національних норм. Орфоепія є невід’ємною складовою частиною культури загальнонародної мови. Актор, читець, усі, хто виступає прилюдно, повинні слідкувати за правильною вимовою, за культурою своєї мови.

ВИМОВА ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Голосні фонemi виразно звучать під наголосом. Ненаголошені голосні вимовляються іноді не так, як пишуться.

Наприклад: «О, Е, И» часто вимовляються, як «О (у), Е (и), И (е)», особливо у мові побутовій, при жвавому темпі. Українській мові не властиве «акання», коли замість «О» звучить «А», у деяких народних говірках (особливо на Поліссі і Закарпатті) зустрічається сильне «укання», вимова ненаголошеного о, як у: курова, мулуко, мулудець.

Українській літературній мові властиве «укання», особливо, коли звук «о» стоїть у ненаголошеній позиції перед наступним «у» та «і».

Наприклад: ко(у)жух, зо(у)зуля, го(у)лубка, то(у)бі. В інших позиціях «о» вимовляється чітко: око, молоко, локомотив, політика тощо. Голосні «Е» та «И» чітко

розрізняються між собою тільки в наголошеній позиції.

Ненаголошений «Е» вимовляється з наближенням до «И»: пше(и)ниця, се(и)ло, не(и)діля. Голосний «И» в ненаголошеній позиції наближається до «Е»: жи(е)ве, ки(е)шення. Ненаголошений звук «І» вимовляється так само чисто, як під наголосом: індик, інколи, інакше. Вимова звуку «І», як «И» вважається застарілою (індик, іноді). До орфоепічних помилок відноситься нечітка вимова звуку «І» у словах, де «І» чергується з «Е»: корінь, а не корень; зберігати, а не зберегати; берег, а не беріг.

До цієї категорії помилок належить і заміна огубленого голосного звуку «О» ненаголошеним огубленим «А». Наприклад: Іду полити – іде палити. Бачу воли – бачу вали.

Заміна голосних змінює семантику слів.

Нескладові голосні «Й, В, У» мають свої особливості. Нескладовий голосний, що походить з «І» вимовляється на початку слова, як «Й»: за Івана – за Йвана, він іде – він йде.

На початку і в середині, а також в кінці слова нескладовий голосний «В» вимовляється, як (у): «вплив», «втіха» вимовляються (уплиу), (утіха). Але є багато слів, коли заміна «В» на «у» не відбувається, тому що змінюється значення слова: вправа, вступ, Врубель.

ВИМОВА ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

1. Дзвінки приголосні в українській мові зберігають дзвінкість у кінці слів: (дуб, віз, сад), у середині слова перед глухими приголосними: рибка, казка. Оглушення дзвінких приголосних українській мові не властиве.

2. Буква «Г» має дві різних фонemi:

Г (h) – придихова-гортанна;

Г (g) – задньоязикова-проривна.

За допомогою цих двох фонем різняться за вимовою і значенням такі слова: (г(g)ніт – у лампі), (гніт – пригнічення), (г(g)рати – залізна загорожа), (грати – гратися), (г(g)уля – опух на тілі), (гулі – голуби) тощо.

Слів на звук Г (g), який своєю артикуляцією наближається до російського «К», у «Словникові української мови» за редакцією Б.Грінченка, зафіксовано до 500, серед них: ганок, ґрунт, гвинт, гава, агент, гіпс, гума і багато ін., у сучасній українській літературній мові в словах іншомовного походження проривний звук «Г» не вживається: газета, генерал тощо.

3. Приголосні з, ц, с вимовляються м'яко перед наступними м'якими, за якими ідуть букви І, Я, Ю, Е, наприклад: с(ь)віт, з(ь)вір, куз(ь)ня, селян(ь)ський, ц(ь)вях тощо.

4. Губні приголосні б, п, в, м, р перед йотованими голосними «ю», «я» вимовляються твердо: п'ять, б'ю, м'ята, пір'я, дев'ять.

5. Приголосний «л» перед голосними е, и звучить напівпом'якшено: лебідь, малеча, колиска, поле. У словах, де «лц» походить з «лк» звук «л» не пом'якшується: балка – у балці, голка – у голці. М'яка вимова звуку «л» притаманна діалектній мові і вживається, як виняток, для передачі місцевого колориту народної мови.

6. Приголосний «р» в українській мові твердий, особливо в кінці слів: тепер, зір, тхір, матір, але вимагає пом'якшення, легкості, уникнення надмірного натиску в середині складів: рядно, говорять, перевіряю. Тверда вимова звуку «Р» в цьому положенні вважається діалектною і належить до Чернігівської області і Західної України.

7. Приголосні звуки Д, П, Н, Л перед «І» і в абрєвіатурах (складно-скорочені слова): суд іде, брат Іван, педінститут, фінінспектор, вимовляються твердо: (суд иде, брат Иван).

8. Африкати Ч, ДЖ, ДЗ, Ц вимовляються як один неподільний звук. Неприпустимо вимовляти «звоник, д-звоник», замість дзвоник. Але в тих випадках, коли префікс закінчується на «Д», а корінь слова починається на Ж, З, ці звуки вимовляються окремо: під-земний, над-звичайний, під-живлення і т. д.

Звук «Ч» у типовій українській мові – приголосний твердий: (час, початок), але напівпом'якшений перед звуком «і» (вечірка, чіп).

Шиплячі Ж, ДЖ, Ш, Щ – теж тверді (біжать, джерело, що, шука, шовк). Африкатний звук «Ц» вимовляється пом'якшено в кінці слова: (хлопець, молодець, праця, вулиця) і твердо в словах іншомовного походження: (палац, царина), твердий «Ц» маємо в позиції перед «Е» та «И» (лице, гінцем, цими, цих).

9. Приголосні звуки К, Х, Г – тверді (сухе, таке, туге, кишенья, руки, хитрий).

10. У словах народно-побутових сполучення «ЧН» вимовляється, як «ШН» (молочний, пшеничний, сонячний, булочна). Але в словах суто літературних, наукових, заміна ЧН на ШН – неприпустима (юридичний, зручно, звично). Різні значення мають слова: сердешний, в народній мові (заплакав сердешний) і сердечний – в літературній мові (сердечний друг). У сучасній літературній мові відповідно до правопису звучить ЧН: (булочник, заочник, помічниця, річниця, вічний, ячний, фрачний тощо).

11. В українській мові звук «В» ніколи не переходить у «Ф», а, навпаки, після голосного перед приголосним може переходити в «У» нескладовий: (кров, любов). Звук «Ф» чисто звучить в словах іншомовного походження: (форма, факт, Фабрика, фонд). Не літературна вимова, коли замість «Ф» звучить «ХВ»: (хвигура, хвакт), як і вимова «Ф» замість українського звукосполучення ХВ: (хвіртка, хвіст, хвиля).

12. Згідно правил асиміляції або уподібнення глухі приголосні переходять перед дзвінкими переходять у дзвінки. Правописним боротьба, вокзал, футбол відповідають

фонетичні боро(дь)ба, во(г)зал, фу(д)бол. Правописні легко, воґко, кіґті змінюються на глухі ле(х)ко, во(х)ко, кі(х)ті тощо. Але перед інфінітивним суфіксом ТИ – фонема Г своєї дзвінкості не втрачає: біґти, стереґти тощо.

13. Прийменник «З» перед глухим приголосним вимовляється як «С»: (с) поля, (с) хати, (с) Києва, (с) середини, (с) сунути.

14. У префіксі РОЗ і БЕЗ – фонема «З» перед глухими приголосними може зберігати або втрачати свою дзвінкість залежно від темпу мови: розказати, розтерти і ро(с)казати, ро(с)терти, бе(с)печний.

15. Свистячий «З» перед шиплячими Ш, Ж, Ч, ДЖ замінюється на відповідні шиплячі. Сполучення ЗШ, ЗЧ, ЗДЖ, ЗЖ вимовляються як ШШ, ЖЖ, ЖЧ, ЖДЖ. Пишемо: зшити, зжарити, з часом, з джерела. Вимовляємо: ш (шити), ж (жарити), ш (часом), ж (джерела).

16. Шиплячі Ж, Ш, Ч перед складом СЯ або ЦЯ замінюються у вимові м'якими свистячими (зь), (сь). Пишемо: дивишся, зважся, вибачся. Вимовляємо: диви(сь)ся, зва(зь)ся, виба(ць)ся. Словосполучення ЖЦ – вимовляється як (зьць) у словах: запорожці, таганрожці.

17. Змінюються шиплячі Ж, Ч, Ш на свистячі в давальному відмінку іменників жіночого роду, що закінчуються на КА: у кни(зь)ці, пта(сь)ці, рі(ць)ці; сполучення ТЦІ звучить як «цьці», «тіцьці».

18. Правописне ТЬСЯ у дієсловах вимовляється, як подвоєне (цьць) – роби(цьць)я, сміє(цьць)я.

19. Сполучення проривного «Т» з щільним «С» вимовляється як афrikата (Ц): братство – брацтво, сполучення ТСЬ вимовляється, як (ЦЬ) – депутатський – депута(ць)кий.

20. Сполучення звуків ТШ і ТЧ звучать у жвавій мові, як ЧШ та ЧЧ: коротше – коро(чш)є, вітчизна – ві(чч)изна.

21. Спрощення в групах приголосних при їх вимові – типове явище для української орфоєпії. Наприклад: правописні сполучення СТЦ та ЗДЦ звучать, як (Сь)ц або (Зь)ц. Орфографічні: звістці, поїздці – вимовляються, як зві(сь)ці, пої(зь)ці. Сполучення СТЧ вимовляється, як (ш) ч: невістчин – неві(ш)чин. Правописні СТН, СТД, СТС, НТС вимовляються, як (СН), (ЗД), (СС), (НС): контрастний – контра(сн)ий, шістдесят – ші(зд)десят, шістсот – ші(сс)от, агентство – аге(нс)тво.

22. Вимова слів іншомовного походження: слова, наукові терміни, іноземні власні імена і прізвища, географічні назви тощо, вимовляються згідно з правописом. Помилковою є заміна складів ДИ, ТИ, на ДІ, ТІ: агностицизм, директор; також пом'якшення складів СИ, ЗИ, ЦИ, РИ: асистент, базис, дисципліна, баритон.

2.2. Змістовний модуль 2. Оволодіння методами і прийомами роботи над сценічною мовою під час опрацювання та втілення зі сцени.

Тема 3. МЕТОДИКА РОБОТИ НАД ОПИСОВОЮ ПРОЗОЮ

Створення «кінострічки бачення» та визначення основних елементів внутрішньої словесної дії (увага, уява, фантазія, емоційна пам'ять, ставлення, підтекст, спілкування).
Опис природи – це пейзаж (з фр. – pays – країна). Багато пейзажів зустрічаються в прозових творах, у багатьох віршах, календарно-обрядовій поезії, поезії у прозі. Вони допомагають краще уявити те місце, той час, про які розповідається в художньому творі. Пейзажі роблять твір виразнішим, художнім, таким, що впливає на розум і почуття глядача, які виховують любов до рідної землі, навчають бачити і розуміти красу природи.

Художня проза виховує зосереджену увагу, творчу уяву, м'язову свободу, здібність бачити, чути і відчувати світ. Робота над описовою прозою – це ще не художнє читання в його професійному вигляді, де читець-виконавець детально вивчає творчість автора, його біографію, епоху, робить складну аналітичну роботу, опрацьовуючи текст твору, з якого береться уривок описового характеру.

У роботі над описовою прозою завдання читця дещо спрощується. Уся складна аналітична робота не обов'язкова, хоча і не виключається. Уривок художнього тексту описового характеру – це своєрідний етюд на словесну дію. Отож, у процесі роботи над уривком, найперше, читцем має ставитися завдання навчитися передавати через авторське слово думки, почуття, тобто, точно і виразно діяти словом, зацікавлюючи описом природи слухача так, щоб людина, слухаючи, могла уявити усе почуте.

Основою для творчого бачення служить текст автора. Кожен, хто готує текст до виконання вже після першого прочитання сприймає його через якісь певні ознаки, через настрої, образи, картини природи. Так як і в житті, коли ми про щось чи про когось розповідаємо наша емоційна пам'ять чітко відтворює побачене, а вже після цього ми виразно словом передаємо глядачам інформацію про побачене і почуте.

Інколи, трапляються твори, де бачення виникають не зразу, в такому їх треба уявити, використовуючи власні спостереження таким чином, щоб вони розкривали ідейну спрямованість уривку, ілюстрували підтекст згідно завдання читця, «не розмальовувались і не награвались» самі по собі. Читець повинен накопичувати бачення і потім на їх основі розробляти «кінострічку бачення», посилаючись на конкретний текст.

Існує декілька засобів внутрішніх бачень:

1) Засіб співвідношення до себе.

Читець глибоко усвідомивши і проаналізувавши прочитане передає текст через свою власну призму бачення. Тобто, ніби він сам був свідком того, про що розповідає, і за допомогою засобів емоційної виразності прагне передати усе побачене і почуте слухачеві.

2) Засіб фіксації бачень у просторі і часі, в русі і об'ємі.

Необхідно дібрати точну інтонацію, використовуючи при цьому необхідну висоту голосу, темп, ритм, для того, щоб найчастіше відтворити по пам'яті усе, що написано автором, уважно «приглядаючись» і «прислухаючись», прагнучи не пропустити жодних деталей пейзажу чи портретної характеристики літературного героя.

Під час читання треба відшукати інтонацію близького чи далекого знаходження когось чи чогось. Наприклад, «легенький вітерець», «сильний, пронизливий вітер», «вузенька річечка тихо текла попід лісом, що виднівся неподалік села», «глибоке, безкрає море», «річка була м'якою, але дзюркотіла і шуміла голосно серед високих скель та чорних валунів, які ніби захищали її від світу».

Правильно використана інтонація надасть голосу більш ширшого мовного діапазону та зробить опис доступнішим і переконливішим для уяви слухача.

3) Засіб конкретизації.

Конкретизація бачень – це відбір найбільш сильних з усього комплексу бачень і відчуттів (нюх, дотик, слух), які вразили, зацікавлені виконавця та їх інтонаційно-виразна передача слухачеві.

4) Засіб перебільшення і зменшення.

Коли в тексті необхідно звернути особливу увагу на щось, як правило, використовуються прийоми збільшення або зменшення предмету. Для цього відповідно добирається інтонація, яка допомагає це зробити. Наприклад, «старезний дуб-велетень стояв, як свідок минулих, грізних століть» (Г.Р.Тютюнник «Вир»), «Маленьке сіре, заплакане віконце...» (М.Коцюбинський «Fata morgana»).

5) Засіб оновлення.

Виконавець у процесі роботи над описовим текстом до нафантазованих картин так, що вони інколи перестають його хвилювати. Щоб цього уникнути треба постійно після кожного прочитання тексту вносити невеликі уточнення побаченого, збагачувати та поглиблювати бачення все новими і новими подробицями і на цій основі розвивати свою творчу увагу, уяву, фантазію. Це дасть можливість виконавцю у процесі спілкування з глядачами оживити мовну дію читця.

Образні картини, та активна реакція на них читця є основою для визначення його ставлення до окремих предметів, явищ, людей тощо.

Ставлення – це першооснова усього творчого процесу у мистецтві художнього

читання. Читець не може бути байдужим до ставлення автора твору.

Визначити ставлення виконавця до твору – це означає, логічно, емоційно, виразно діяти словом, чітко усвідомлюючи чому і з якою метою виконуєш твір. Основним засобом ставлення виконавця до тексту є інтонація. Найменші зміни у ставленні до подій позначаються на інтонуванні тексту під час його виконання. Якщо читець не зможе донести до слухачів свого ставлення до тих явищ, подій, про які він розповідає, то слухачі ніколи не зрозуміють для чого читається твір.

Під час виконання описової прози, як правило, використовують форму спілкування з уявним глядачем. Це спілкування двостороннє, так як глядач своєю реакцією на почуте реагує мімічно, сприймаючи текст, слідкуючи за інтонацією виконавця, прагне уявити, побачити «кінострічку» з пейзажем, який інтонаційно «малює» для нього читець.

Рекомендована література.

1. Буяльський Б.А. Поезія усного слова / Б.А.Буяльський. – К.: Радянська школа, 1990.
2. Капська А.Й. Виразне читання / А.Й.Капська. – К.: Вища школа, 1990.
3. Стихун Л.П. Культура сценічного мовлення / Л.П.Стихун. – Ровно.; 1996.

Тема 4. МЕТОДИКА РОБОТИ НАД ДІЙОВИМ ОПОВІДАННЯМ.

Вибір художнього твору. Основні етапи роботи над дійовим оповіданням. Жанрові та стилістичні особливості художнього тексту. Образ оповідача. Форми спілкування. Методика роботи з виконавцем у процесі втілення дійового оповідання. Допоміжні та позамовні засоби виразності.

Оповідання – це невеликий художній розповідний твір, у якому виведено небагато осіб, змальовано небагато, або, навіть один епізод.

Характери героїв розкриваються через конкретну подію чи вчинок.

В оповіданні яскраво виражений конфлікт, надзавдання і наскрізна дія читця.

Вибір літературного твору визначається:

а) Високим ідейно-художнім рівнем і соціальною спрямованістю, твір дає відповідь на гострі питання сучасності, збагачує духовно;

б) Емоційною наповненістю.

Вибраним твором треба «захворіти», тобто, треба дуже зацікавитись літературним матеріалом;

в) Бути доступним для розуміння глядача.

Не слід брати великий літературний твір з повним текстом.

Якщо ж вибір зроблено на такому творі, то треба зробити в тексті скорочення, але

такі, які б не порушували композиційну побудову.

Текст має бути дієвим, динамічним, розрахованим на 5 – 7 хвилин виконання на сцені.

г) Відповідати індивідуальним даним виконавця (рівень здібностей, ступінь підготовленості, життєвий досвід).

За жанровими і стилістичними особливостями це можуть бути такі твори:

- роман, повість, оповідання (поезія зосереджується на події, вчинку героя);
- новела (на перший план виходять роздуми героя, його почуття).

Стильові відтінки у прозі бувають гумористичними, сатиричними, описовими, розповідними.

Етапи роботи над літературним твором.

I етап – вибір твору;

II етап – ідейно-дійовий аналіз;

III етап – втілення авторського і виконавського задуму у мистецтво художнього слова.

IV етап – виконання твору, аналіз виступу.

Процес підготовки і роботи над дійовим оповіданням відбувається поетапно.

По-перше, це безпосереднє сприйняття художнього тексту, по-друге, літературознавчий аналіз (логічне осмислення тексту, виявлення композиційних особливостей і розбивка тексту на логічно завершені частини (експозиція, зав'язка, розвиток подій, кульмінація, розв'язка); по-третє, виконавський аналіз (проникнення в проблему, яка хвилювала автора під час написання твору і своє бачення проблеми на сучасному етапі). Визначення теми – про що буду розповідати, ідея (чому хочу розкрити цю проблему), надзавдання (для чого хочу про це говорити, що хочу сказати глядачеві), наскрізна дія (яким чином буду втілювати ідею).

Розпочинаючи роботу над оповіданням не треба думати над тим, як його читати. Головне завдання читця подумати і вирішити, що ж він має сказати цим текстом глядачеві, на чому б хотів загострити його увагу, на конкретному прикладі підказав як можна вирішити ту чи іншу проблему, або ж застерегти від помилкових вчинків.

Основним звуковим вираженням підтексту є інтонація. Виявлення підтексту дає можливість одне і те ж слово, фразу, речення читати із різними інтонаціями. Необхідно шукати, посилаючись на виконавський аналіз, правдиву, точну інтонацію, яка б відповідала суті твору і читецькій позиції.

Спілкування, словесна дія читця – це активний вплив на слухача під час виконання художнього тексту зі сцени.

Існує кілька форм спілкування:

- пряме (безпосередньо з глядачем);
- з уявним об'єктом (опосередковане);
- моноспілкування (роздуми читця вголос).

Пряме спілкування – це коли виконавець звертається до глядача, закликає до чогось, загострює на чомусь увагу тощо.

Спілкування з уявним слухачем двостороннє, бо глядацька аудиторія своєю реакцією (сміх, сльози, оплески) вступає у спілкування з виконавцем, контролюючи його таким під час виступу, улучаючи його у достовірності використаних інтонацій.

Моноспілкування – це монолог читця, який вимагає надзвичайного напруженого і правдивого відтворення внутрішнього життя героя (філософські роздуми, спогади, мрії).

Ця форма спілкування має бути обмеженою в жестах, а вся увага повинна бути сконцентрована на словах і почуттях.

Основна задача оповідача – захопити, зацікавити думками і почуттями, які переживає герой оповідання.

Чітке визначення позиції читця на сцені підказує вибір манери щодо створення образів з їх характерними особливостями у зовнішньому вигляді, мові, поведінці, жестах, міміці.

Складність створення образу оповідача обумовлюється тим, що ніякі зовнішні, допоміжні засоби театралізації у читецькому жанрі майже не використовуються. Пріоритет займає слово і виконавська майстерність читця.

Оповідач-автор. Головні риси характеру оповідача-автора треба шукати у самому творі, не включаючи вивчення інформації про життя і творчість письменника. Автора не треба надумувати, його треба розпізнати, «почути» інтонацію його твору, ознайомитись детально зі стильовими особливостями, словником твору (які слова за значенням він вживає і т. ін.), тональністю, ритмом, композиційною побудовою.

Твір, опрацьований виконавцем може бути ним же доповнений інтонаціями на основі індивідуального плану вирішення проблеми, особистих бачень і мети щодо втілення свого задуму.

Оповідач-персонаж. Образ оповідача-персонажа виникає тоді, коли розповідь у тексті ведеться від першої особи, як правило, це головний герой оповідання.

У даному випадку під час виконання оповідач-персонаж частково наближається до позиції актора. Оповідач-персонаж повинен знайти зовнішню характерність героя – його поставу, манеру поведінки, тон мовлення, міміку, жести, враховуючи за змістом твору його вік, характер, темперамент тощо.

Оповідач не повинен грати свого персонажа, він повинен використовуючи характерні для нього особливості, показати глядачеві як він виглядав, говорив, рухався, жестикулював тощо.

Отже, робота над дійовим оповіданням допомагає читцям і акторам оволодіти технікою словесної дії, вчить мистецтву розповіді, що необхідно при виконанні ролі; виховує такі режисерські якості як уміння аналізувати твір, творчо мислити, втілювати авторський і свій власний задум різноманітною палітрою виразних засобів художнього слова.

Рекомендована література.

1. Буяльський Б.А. Поезія усного слова / Б.А.Буяльський. – К.: Радянська школа, 1990.
2. Капська А.Й. Виразне читання / А.Й.Капська. – К.: Вища школа, 1990.
3. Стихун Л.П. Робота режиссера над искусством рассказа / Л.П.Стихун. – Ровно.; РГИК, 1982.
4. Стихун Л.П. Створення образу оповідача в роботі над літературним твором / Л.П.Стихун. – Ровно.; РДК, 1991.

III. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

3.1. Екзаменаційні питання з предмету «Методика викладання сценічної мови»

1. Мета, зміст і завдання предмету «Методика викладання сценічної мови».
Відомі педагоги-словесники та їх науково-теоретичні праці (посібники, підручники з предмету «Сценічна мова»).
2. Етапи роботи над сюжетним оповіданням від вибору до втілення.
3. Культура мовлення. Комунікативні ознаки мовлення.
4. Використання театралізації в художньому читанні.
5. Мовна дія у творчості актора і читця. К.С.Станіславський про словесну дію.
6. Методика роботи над фонаційним диханням у театральній студії.
7. Методика роботи над віршованим текстом. Закони віршування, стилістичні особливості в роботі над громадянською та інтимною лірикою.
8. Використання в художньому читанні позамовних засобів виразності (міміка, жест, пластика, світло, музика).
9. Методика роботи з опрацювання тексту та правилами української орфоєпії.
10. Логіка сценічної мови (писемної і усної). Методичні поради щодо розбору тексту та усного мовлення актора і читця.

11. Інтонія та її виразні засоби, взаємозв'язок з підтекстом, надзавданням, мімікою, жестом читця.
12. Методика роботи над публіцистикою. Від вибору до втілення на сцені.
13. Основні етапи роботи над літературною композицією та монтажем.
14. Етапи роботи над постановкою мовного голосу. Значення мовного голосу у роботі читця і актора.
15. Пунктуація тексту та його інтонаційна виразність.
16. Методика роботи над постановкою фонаційного дихання (три види видихання, чотири типи дихання, вправи на постановку дихання, звуконаслідування).
17. Методика роботи над байкою і казкою в театральній студії.
18. Взаємозв'язок внутрішньої і зовнішньої мовної техніки читця і актора.
19. Методика роботи над описовою прозою.
20. Форми сценічного спілкування читця при виконанні різножанрових творів.
21. Місце і роль орфоепії у формуванні культури сценічного мовлення актора та читця.
22. Усунення недоліків звуковимови з точки зору театральної педагогіки.
23. Методика роботи над дикцією у театральній студії.
24. Методика роботи над драматичним монологом (внутрішнім і зверненим).
25. Методика роботи режисера над словесною дією актора в процесі роботи над роллю у виставі.
26. Методика підбору вправ для комплексного голосо-мовного тренінгу.
27. Методика роботи над розвитком голосового діапазону (реєстри, сила, польотність голосу тощо).
28. Особливості формування голосомовних можливостей актора для розвитку характерної мови.
29. Методика підбору текстів для дикційного тренінгу.
30. Методика підбору текстів для розвитку реєстрів.
31. Методика роботи над опрацюванням тексту з художньої прози.
32. Особливості підбору творів для художнього читання у дитячій театральній студії.
33. Методика роботи над уточненням темпоритмічного малюнка твору, вибраного для сценічного втілення.
34. Корифеї української сцени про сценічне мовлення.
35. Гігієна голосомовного апарату.

36. Норми українського літературного словесного наголосу, їх значення при роботі на сцені.

37. Логічна перспектива. К.С.Станіславський про три перспективи у словесній дії актора і читця.

38. Жести, міміка читця. Класифікація жестів. Пластика читця при виконанні художнього твору.

39. Дати обґрунтування термінів «ставлення», «бачення» та «підтекст» у словесній дії читця і актора.

40. Особливості використання сценічного костюму, гриму, реквізиту у роботі читця і актора.